

Marta Jurkowlaniec

"Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie języka polskiego", Krystyna Waszakowa, Warszawa 2005 : [recenzja]

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 1,
291-294

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Krystyna WASZAKOWA *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie języka polskiego*. WUW, Warszawa 2005, 265 s.

Krystyna Waszakowa zajmuje się badaniami nad budową gramatyczną leksykonu języka polskiego. Dotychczas opublikowała dwie książki poświęcone synchronicznemu słowotwórstwu polszczyzny: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi* (Warszawa 1996) oraz *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego – rzeczowniki sufiksalne obce* (Warszawa 1994), w których zaprezentowała tradycyjne podejście strukturalno-semantyczne, wypracowane na gruncie badań slawistycznych prowadzonych przez takich naukowców, jak: Елена Земская, Miloš Dokulil czy jedna z prekursorów tego kierunku wśród polskich badaczy – Renata Grzegorzczkowska. Metoda ta polega na badaniu motywacji słowotwórczej, tj. semantycznej relacji między wyrazem podstawowym a pochodnym. Przedmiotem badań jest więc zbiór wyrazów motywujących i motywowanych, ich charakterystyki formalne oraz relacje między nimi. W pracy *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie języka polskiego* Waszakowa zastosowała tę samą metodę badawczą, uzupełniając analizę słowotwórczą o przegląd czynników pozajęzykowych, wpływających na zasób leksykalny współczesnej polszczyzny.

Omawiana monografia składa się z dziewięciu rozdziałów opatrzonych wstępem, zakończeniem, czterema streszczeniami w językach obcych (angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim) oraz szczególnie przydatnym indeksem neologizmów omówionych w tekście. Zamiarem Autorki było: „pokazanie zjawisk świadczących o tym, że wzmożony napływ zapożyczeń w polszczyźnie [...] jest procesem, który wpływa na system słowotwórczy współczesnej polszczyzny: na repertuar i funkcje środków słowotwórczych oraz na zakres ich użycia” (s. 7). Aby osiągnąć ten cel, Autorka – jak już wspomniano – połączyła synchroniczne podejście strukturalno-semantyczne z analizą złożeń. Wyniki badań zaprezentowała z perspektywy socjologicznej, ukazując rozpowszechnienie internacjonalizacji na tle procesów zachodzących we współczesnym świecie.

W rozdziale pierwszym „Słowo w zmieniającym się świecie” Autorka nakreśla powiązania między sytuacją gospodarczo-polityczną państwa a kształtowaniem się etnolektu. Wśród czynników wpływających na system słowotwórczy wymienia przemiany ustrojowe, globalizację i upodobania ludzi (tzw. moda językowa). W pierwszej części rozdziału Waszakowa prezentuje grupy zapożyczeń, które w różnym stopniu i w różnej postaci zostały już uwzględnione w słownikach języka polskiego lub rozpowszechniły się wśród dziennikarzy i innych użytkowników języka. Ponadto przedstawia zestawienia cząstek słowotwórczych z podziałem na ich znaczenie (przynależność do „dziedzin rzeczywistości”) oraz stopień adaptacji. Dalej omawia przyjętą typologię zapożyczeń, według której należy wyróżnić zapożyczenia leksykalne (właściwe) i zapożyczenia semantyczne. Następnie charakteryzuje szerzej obie grupy, załączając wiele aktualnych przykładów. Pominięcie zapożyczeń składniowych uzasadnia brakiem bezpośredniego związku z tematem analizy.

Na początku rozdziału drugiego „Pojęcie i zakres internacjonalizacji” Autorka dokonuje przeglądu definicji wyrazu *internacjonalizm*, skupiając się na elementach determinujących to zjawisko: przynależności do leksyki międzynarodowej; przeważającym źródłosłowie klasycznym; dziedzinach, w których zazwyczaj występują takie jednostki, itp. Szczególną wagę przykładu do rozróżnienia internacjonalizacji i zapożyczenia oraz do wyjaśnienia dwóch podstawowych znaczeń przypisywanych omawianemu pojęciu. Autorka przyjmuje szeroką definicję, według której: „internacjonalizm to międzynarodowa jednostka językowa o różnym stopniu złożoności (wyraz, morfem lub konstrukcja), mająca formalnie i semantycznie bliskie sobie ekwiwalenty w co najmniej trzech językach, reprezentujących różne grupy ze względu na właściwą im bliskość genetyczną” (s. 29). Dalej charakteryzuje internacjonalizację jako proces językowy i jako wyznacznik kierunku zmian językowych.

Ostatnią partią o charakterze wprowadzającym jest rozdział trzeci „Przedmiot badań. Zasady kompletowania materiału”. Autorka bardziej szczegółowo nakreśla tam cel pracy, przyjętą metodologię, źródła, zasady doboru materiału i jego weryfikacji. Badany katalog neologizmów został skontrolowany pod kątem rzeczywistej aktualności zgromadzonych w nim jednostek. Badaczka, dążąc do wzmocnienia wiarygodności materiału, dołożyła starań, by wyeliminować wyrazy, które pojawiały się w polszczyźnie przed 1985 r. Wyodrębnione w ten sposób derywaty, do których – w przypadku omawianej monografii – należą przede wszystkim rzeczowniki, Waszakowa zbadała pod kątem struktury i semantyki poszczególnych składowych.

Rozdział czwarty „Status obcych części słowotwórczych” stanowi próbę uporządkowania kwestii obcych elementów funkcjonujących w językach słowiańskich. Autorka koncentruje się przede wszystkim na wyróżnieniu charakterystycznych cech struktur przedrostkowych oraz różnego typu złożeń. Pokrótce omawia również i inne zjawiska z zakresu słowotwórstwa (np. prefiksoidy) i przedstawia przegląd najpowszechniejszych teorii na temat budowy neologizmów autorstwa współczesnych badaczy. Waszakowa motywuje przypisanie poszczególnych typów neologizmów odpowiednio do grupy złożeń lub struktur prefiksalnych, powołując się na specyfikę ich funkcjonowania w języku polskim – łączliwość; formy, w jakich występują (razem, z dywizem, osobno itp.) – a także na opinie innych specjalistów.

W rozdziale piątym Autorka przedstawia „Wykaz aktywnych obcych części słowotwórczych” z podziałem na części aktywne w derywatach prostych sufiksalnych, prefiksalnych i mieszanych oraz na części aktywne w złozeniach. W części dotyczącej afiksów Badaczka, zgodnie z tradycjami podejścia strukturalno-semantycznego, wymienia poszczególne formanty i ich wyrazy motywujące, całość opatrując przykładami i wyjaśnieniem znaczenia. Zwraca przy okazji uwagę na zjawisko synonimii między afiksami obcymi a rodzimymi. W części poświęconej złozeniom Waszakowa porządkuje neologizmy alfabetycznie. Dzieli je przy tym na dwie grupy: złożeń z dwoma członami samodzielными oraz złożeń z jednym członem związanym, wyróżniając jednocześnie człony w postaci pełnej i skróconej. Tak uporządkowany materiał posłużył do opracowania wniosków badawczych.

Rozdział szósty „Charakterystyka słowotwórczo-semantyczna zebranych neologizmów” otwiera część podsumowującą wyniki badań. Zawiera on tabelaryczne

i graficzne zestawienia typów derywatów, występujących w badanym zbiorze neologizmów. Autorka przedstawia przybliżone dane ilościowe dotyczące: aktywności, frekwencji i proporcji poszczególnych typów w zbiorze. Podkreśla istotniejsze zjawiska obserwowane w najnowszej polszczyźnie, np. derywaty typu *falandyzacja*, tworzone przede wszystkim od nazw własnych, lub popularne konstrukcje z formantem *-izm*. Badaczka zamieszcza ponadto obszernie wyjaśnienia dotyczące znaczeń przypisywanych konkretnym afiksom i członom złożeń.

W rozdziale siódmym „Bogactwo i różnorodność przejawów internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny” Autorka podsumowuje skutki napływu neologizmów. Wśród nich więcej uwagi poświęca słowotwórczej adaptacji zapożyczeń, przejawiającej się m.in. w tworzeniu czasowników i przymiotników na bazie internacjonalizmów; nowym modelem słowotwórczym, powstającym na podstawie cząstek obcych o charakterze międzynarodowym; wzrostowi aktywności złożeń i stabilnej aktywności formantów obcych; oraz nadawaniu nowych znaczeń obcym cząstkom w wyniku czynników pozajęzykowych i wewnątrzsystemowych. Na koniec Waszakowa zaznacza szczególnie wpływ internacjonalizacji na tzw. słowotwórstwo hybrydalne, tj. tworzenie nowych jednostek leksykalnych w języku rodzimym za pomocą przejętych wzorców obcych.

Dwa ostatnie rozdziały stanowią ogólny opis oddziaływania internacjonalizacji na etnolekty. W rozdziale ósmym „Rola internacjonalizacji słowotwórczej w realizacji potrzeb użytkowników współczesnej polszczyzny” Badaczka skupia się na scharakteryzowaniu roli internacjonalizmów w języku polskim. Stwierdza m.in., że „zapożyczenia i utworzone od nich derywaty służą [...] zaspokojeniu potrzeby profesjonalizmu [...]. Wyrażenia specjalistyczne z wielu dziedzin przenikają do języka w prasie i często są traktowane jako ‘naturalne’, nie wymagające dodatkowych objaśnień” (s. 190). Ponadto omawia funkcje tzw. derywatów ekspresywnych, służących zwykle wydawaniu krytycznych sądów, np. *pseudo-* czy *-gate*. Zwraca uwagę na coraz powszechniejszą detabuizację życia publicznego, która przejawia się w używaniu struktur z członami typu *porno-* czy *seks-*.

W rozdziale dziewiątym „Tendencja do internacjonalizacji jako zjawisko ogólnosłowiańskie” Waszakowa wraca do problemu globalizacji i jego konsekwencji dla języka. Zamykając ten temat, zaznacza, iż „charakterystyczną cechą omawianych procesów globalizacji językowej jest to, że relacje między językami będącymi w kontakcie nie są wzajemne, ale jednostronne: języki słowiańskie występują w roli ‘biorcy’ pożyczek”. Wpływy słowiańskie na słownictwo międzynarodowe ograniczają się do wprowadzania nazw zjawisk charakterystycznych dla konkretnych państw, np. rosyjskie *glasność* czy *pierestrojka*. Dalsza część rozdziału poświęcona jest nakreśleniu ogólnych przejawów internacjonalizacji w językach: bułgarskim, czeskim, polskim, rosyjskim i słowackim. Autorka przedstawia na przykładach podobieństwa formalne występujące między wybranymi systemami słowotwórczymi. Wskazuje między innymi na rozpowszechnienie struktur hybrydowych oraz porównuje aktywność cząstek obcych, używanych w omawianych etnolektach.

Podsumowując zjawiska dotyczące przejawów internacjonalizacji, Autorka zwraca uwagę na unifikację języków, wyrażającą się w tworzeniu wspólnego słownictwa międzynarodowego oraz w adaptowaniu tych samych struktur obcych.

Stwierdza, iż „struktury tego rodzaju dobrze wpisują się w istniejące modele słowotwórcze; niektóre z nich cechuje wysoki stopień kondensacji semantycznej i jednocześnie przejrzystości formalnej” (s. 210–211). Podkreśla jednak, że omówione jednostki pochodzą przede wszystkim ze źródeł publicystycznych i niejednokrotnie mają charakter okazjonalny, co utrudnia ogólną ocenę przyswojenia zapożyczeń i ich miejsca w systemie.

W omawianej monografii Waszakowa podjęła próbę uporządkowania niejednolitego leksykonu specjalistycznego z zakresu słowotwórstwa. Zestawiła liczne terminy, które niejednokrotnie mają charakter synonimiczny, i przyporządkowała je do konkretnych zjawisk. Zabieg ten wpłynął pozytywnie na przejrzystość wywodu. Kolejną zaletą omawianej pracy są starannie wybrane i aktualne przykłady. Autorka porównała stan internacjonalizacji w polszczyźnie do stanu internacjonalizacji w innych językach słowiańskich (bazując przede wszystkim na przykładach z języka rosyjskiego i czeskiego). Wyjściowo materiał badawczy dotyczący języka polskiego liczył ponad 5000 jednostek udokumentowanych m.in. w najnowszych słownikach, tekstach publicystycznych i zestawieniach neologizmów. Dogłębna weryfikacja katalogu neologizmów, polegająca na odrzuceniu wyrazów figurujących w źródłach sprzed 1985 r., umożliwiła opracowanie wiarygodnych wniosków, które potwierdziły dotychczasowe opinie badaczy.

Monografia *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie języka polskiego* zawiera spójny wywód na temat oddziaływania obcych jednostek na słowotwórstwo polszczyzny. Autorka udowadnia postawioną na wstępie tezę, że wpływ zapożyczeń nie ogranicza się jedynie do jednorazowego poszerzenia repertuaru środków językowych, ale również przyczynia się do tworzenia nowych jednostek hybrydalnych i do zmian tendencji systemowych. Badaczka unika przy tym formułowania ocen takiego stanu rzeczy. Na uwagę zasługuje wnikliwa analiza tła procesów internacjonalizacyjnych. Lingwiści wspomniani na wstępie koncentrują się na opisie samych zjawisk słowotwórczych, ograniczając refleksje dotyczące przyczyn opisywanych przez siebie zjawisk słowotwórczych, Waszakowa natomiast, starając się ustalić źródła wzmożonej internacjonalizacji słownictwa współczesnej polszczyzny, nakreśliła odpowiednio szeroką perspektywę socjologiczną obejmowania obcych wzorców i części słowotwórczych.

Wśród walorów poznawczych monografii należy zatem wymienić przede wszystkim nowe spojrzenie na badania słowotwórcze nad leksykonem języka polskiego. Badaczka skupiła się prawie wyłącznie na źródłach prasowych, jedynie wspominając o internacjonalizacji obserwowanej w tekstach specjalistycznych, ale zastosowane tu podejście można odnieść do innych dziedzin badań nad językiem, np. do badań literaturoznawczych, translatorycznych czy do badań nad technolektami. Waszakowa zasygnalizowała również możliwość dalszych analiz ilościowych i jakościowych dotyczących np. stopnia przyswojenia zapożyczeń. Na koniec warto też zauważyć, że monografia *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie języka polskiego* może służyć jako podręcznik akademicki dla studentów filologii słowiańskich.

Marta J u r k o w l a n i e c